

УДК 340.5:31'22:004.023

Ю. В. Чистякова, аспірантНаціонального університету «Одеська юридична академія»
вул. Піонерська, 2, Одеса, 65009, Україна

ЕВРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ СЕМІОТИЧНОГО ПІДХОДУ В РАМКАХ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В статті розглянуто евристичні можливості застосування семіотичного підходу в рамках порівняльно-правових досліджень. Застосування даного підходу розширить методологічний апарат порівняльно-правової науки та дозволить уникнути багатьох помилок під час проведення досліджень.

Ключові слова: порівняльне правознавство, семіотичний підхід, правовий знак, правовий код.

Актуальність теми дослідження. В сучасній юридичній науці визнаною аксіомою є твердження про необхідність розширення її методологічного арсеналу. Особливо важливим воно є для вітчизняної юриспруденції, яка протягом тривалого часу розвивалась виключно в рамках позитивізму на основі марксистсько-ленінської філософії, що зумовило обмеження методологічного апарату та призводило до мінімального рівня дискусій в рамках науки. На сьогоднішній день наукова юридична думка в Україні (а також в інших пострадянських країнах) позбавляється від наукового монізму й запроваджує широке вивчення та застосування різноманітних методологічних підходів до області права, хоча слід зауважити, що про повний відхід від радянської наукової догматики говорити, на жаль, не можна, подеколи вона впроваджується на рівні підсвідомості. Процес збагачення методологічного арсеналу юридичної науки є тривалим, проте нагально необхідним та важливим. Яскравими прикладами такого процесу є широке коло досліджень присвячених використанню герменевтичного, аксіологічного, синергетичного, цивілізаційного, антропологічного та ін. підходів при дослідженні правових питань.

Порівняльно-правова наука є тією областю юридичних знань, яка постійно перебуває в пошуку нових концептуальних підходів, що вплинули б позитивним чином на результати порівняльного дослідження правової матерії. Особливістю саме порівняльного правознавства є те, що предметом його дослідження є не окремі правові явища самі по собі, а взаємозв'язок, взаємодія, взаємовплив між правовими системами та їх складовими, тобто вся правова реальність вивчається як сукупність постійно взаємодіючих правових явищ [1, 89]. Окремі правові явища в рамках порівняльного правознавства виходять за рамки національної правової системи, тому вивчення їх у повному об'ємі значно ускладнюється. Широкий методологічний апарат дозволить вивчати правові явища більш ґрунтовно та глибоко, не обмежуючись їх поверхневими ознаками, що є дуже важливим для порівняльно-правової науки. Впровадження в методологію порівняльного правознавства семіотичного підходу є одним із кроків для її розширення.

Метою дослідження є аналіз інноваційних аспектів, які можуть бути привнесені в порівняльно-правові дослідження за умови використання семіотичного підходу.

Виклад основного матеріалу. Семіотичний підхід має досить тривалу історію, оскільки найперші його ідеї можна прослідкувати ще в Античності. Проте найбільшого його поширення та розробки було досягнуто на протязі ХХ сторіччя.

ційних процесів в природі та культурі, в тому числі і на право, що дозволяє зрозуміти рух значень в спілкуванні та пізнанні: те, як виникають і як поширюються нові значення, як посилюються одні та гаснуть інші; як перетинаються різні значення, незважаючи на роздільність інформаційних каналів; як взаємодіють між собою та впливають один на одного різні семіотичні знакові системи. Семіотика дозволяє побачити спільні лінії в розвитку знакових систем. Ця суто семіотична проблема є важливою для розуміння комунікативно-пізнавальної еволюції культури [4, 398] та права, як частини цієї культури. Таким чином, презюмується комунікативна роль права, яке існує не само в собі в рамках однієї держави, а взаємодіє з правом інших держав, крім того знаходиться в постійному зв'язку з іншими знаковими системами, що діють в суспільстві. Комунікативна функція права є дуже важливою, адже саме через неї воно здійснює свій вплив на інші суспільні відносини, які в свою чергу впливають на нього.

Структурний аналіз знаків є однією з головних складових семіотичного підходу. Він передбачає розгляд всіх знаків, в тому числі і правових знаків, та їх конструкцій з позиції єдності їх означаємої та означаючої частин. Означаємо — змістовна сторона знаку, що посиляє до поняття або концепту («знак» зв'язує не річ і її назву, а поняття і його акустичний образ). Означаємо нерозривно пов'язане з означаючим і не може існувати без останнього. Означаюче — сторона знаку, яка сприймається чуттєво та відноситься до плану вираження (наприклад, акустичний образ, графічне зображення). Дослідження обох частин знаків дозволить більш суттєво прослідкувати різницю в функціонуванні правових знаків в рамках різних правових систем, тобто виділити загальне, особливе та одиничне як по відношенню до конкретного правового знаку, так і для всієї правової системи. Це дозволить уникнути багатьох помилок при здійсненні порівняльно-правових досліджень, адже правові знаки у разі використання семіотичного підходу розглядаються не поверхнево, тобто не тільки їх означаюча частина, що може привести до помилкового враження рівнозначності правового знаку в різних правових системах. Вивченню підлягає також і означаєма частина знаку, яка й містить у собі різницю сприйняття правового знаку в різних правових системах. Подібне вивчення правових знаків потребує широкої підготовки юриста-компаративіста, особливо в галузі іноземних мов, адже досить часто повністю зрозуміти особливість означаємої частини знаку можна опираючись на лінгвістичному «чутті» мови.

Особливо слід відмітити роль семіотичного підходу при діяхронних порівняльно-правових дослідженнях. Він дозволяє прослідкувати внутрішню еволюцію правових знаків в історичному процесі їх функціонування, оскільки дуже рідко означаєма частина знаків є статичною на протязі сторіч. Зміна означаємої частини правових знаків зумовлюється соціальними, економічними та політичними змінами в суспільстві і не завжди відображається на означаючій частині знаку, яка може залишатись сталою.

Розглядаючи право як об'єкт вивчення за допомогою семіотичного підходу, ми його сприймаємо як текст (але не слід отожднювати з текстом законів, в якості тексту тут ми розуміємо всю сукупність правових явищ та будь-яку форму закріплення права). Таким чином, ми передбачаємо, що даний текст певним чином закодований, презумпція закодованості входить в поняття тексту [7, 6]. Необхідно зазначити, що в рамках теорії семіотики немає єдиного трактування категорії «код». Найбільш успішним, на нашу думку, підходом в визначенні «коду» є позиція У. Еко, який запропонував термін S-код (або «семіотичний код»), суть якого полягає в тому, що будь-які висловлювання не просто організовані за певними правилами, але з різних позицій (наприклад, представників різних правових систем) вони можуть бути використані абсолютно протилежним чином. В такій інтерпретації «код» є дуже близьким до поняття «ідеологія» [8, 67]. Код рідної національної правової системи ми розуміємо на рівні підсвідомості та не потребуємо його роз'яснення.

А для розуміння коду чужої правової системи компаративісту доводиться виступати в ролі шифрувальника. Застосування семіотичного підходу, передусім пошуки коду для розшифровки тексту — завдання далеко не просте, в кожному окремо взятому випадку — особливе, проте, зрештою, методологічно виправдане [3]. Саме визначення коду правової системи та вивчення за його допомогою її права дозволяє в рамках порівняльного правознавства наочно продемонструвати множинність праворозуміння, адже для кожної національної правової системи такий код є унікальним. Таким чином, семіотичний підхід дозволяє успішно виконувати завдання порівняльного правознавства, які сформульовано Р. Давидом — ознайомлення з суспільствами, в яких відсутнє наше розуміння права, та допомагає перебороти вузькість юридичної науки, яка базується виключно на національному розумінні права, тобто використовує тільки код національної правової системи [9, 9–10].

Тут важливо зазначити, що як за допомогою коду правової системи пізнаються її окремі правові знаки, так і за допомогою правових знаків правової системи пізнається її код. Складається ситуація аналогічна до герменевтичного кола (для розуміння цілого необхідно зрозуміти його частини, але для розуміння частин необхідно мати уявлення про ціле). Таким чином, досліджуючи окремі правові знаки правових систем, ми формуємо уявлення про код цих правових систем, визначаємо його особливості. Все це є вельми важливим в рамках порівняльно-правових досліджень, які направлені на паралельне вивчення кількох правових систем з обов'язковим виділенням характерних рис кожної з них. Так, визначивши конкретний специфічний елемент правової системи (правовий знак), ми багато в чому визначаємо і специфічні риси всієї правової системи, і в той же час специфічні риси всієї правової системи впливають на кожен її елемент.

Слід зазначити, що семіотичний підхід не використовується до об'єкту дослідження в порівняльному правознавстві в виключному порядку. Він завжди комбінується та поєднується з іншими методами та підходами, що дозволяє більш суттєво охарактеризувати порівнювані правові явища. Проте, слід погодитись з Ю. М. Лотманом, який підкреслював першочерговість застосування саме семіотичного підходу. Перш ніж аналізувати та оцінювати правове повідомлення, необхідно спочатку визначити, чому повідомляється саме так і таким чином, що замовчується чи недоговорюється. Для визначення правил реконструкції дійсності за текстом необхідно також визначити систему позатекстових зв'язків, загальнокультурний та ситуативний контекст [3]. Першочергове застосування семіотичного підходу може позитивно вплинути на результати впровадження інших методологічних підходів, наприклад, герменевтичного, аксіологічного та ін. Саме методологічний арсенал семіотики дозволяє вивчити внутрішню сутність правових явищ та прослідкувати їх зв'язок з іншими знаковими системами, що суттєво сприяє визначенню й інших їх властивостей (проблем тлумачення права, ціннісної характеристики права та ін.). Важливим при цьому є те, що семіотичний аналіз правових знаків можна використовувати на підготовчій стадії здійснення порівняльно-правових досліджень, незважаючи на те, на яких методологічних засадах вони будуть здійснюватись. Дослідження правової реальності як знакової системи дозволить уникнути при подальшій роботі багатьох помилок та неточностей.

Висновки. Залучення семіотичного підходу до методологічного арсеналу порівняльного правознавства дозволить провадити дослідження в рамках цієї науки на якісно новому рівні. Порівняльне вивчення правової реальності через знакові системи передбачає як внутрішнє дослідження правових систем, так і визначення їх зв'язків з іншими знаковими системами, що, безумовно, дозволяє розкрити право в повній його соціальній значимості та продемонструвати його комунікативну роль. Порівняльне правознавство, вивчаючи всі явища правової реальності у їх взаємозв'язку, є комплексною наукою, що залучає величезні масиви інформації (причому не тільки правової). Структурний аналіз інформації за допомогою

семіотичного підходу дозволить уникати великої кількості помилок, неправильних ототожнень, синонімії та омонімії правових знаків, що використовуються в рамках різних правових систем та досліджуються порівняльним правознавством. Використання семіотичного підходу можливе разом з іншими методологічними підходами, що дозволить робити порівняльно-правовий аналіз комплексним та багатостороннім.

Література

1. Дамирли М. А. Сравнительное правоведение: актуальные проблемы эпистемологической саморефлексии (некоторые критико-полемиические размышления) / М. А. Дамирли // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. наук. ст. — 2006. — С. 88–99.
2. Макарихина О. А. Анализ и моделирование понятийной структуры терминов социально-гуманитарных наук : на примере термина «этнос»: Автореф. дис. ... канд. филос. наук: Специальность — 09.00.01 / Макарихина О. А. — Нижний Новгород, 2007. — 24 с.
3. Сахновский Е., Сахновский А. Семіотический метод в историческом исследовании: опыт конкретного применения / Е. Сахновский, А. Сахновский // Исторична панорама: збірник наукових праць (ч. 1). — Чернівці, 2009. — 150 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10276.html>
4. Мечковская Н. Б. Семіотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. филол., лингв. и переводовед. фак. высш. учеб. заведений / Н. Б. Мечковская. — М., 2008. — 432 с.
5. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности: Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова; Н. Пьеге-Гро. — М.: Издательство ЛКИ, 2008. — 240 с.
6. Зайнетдинова Р. А. Ю. М. Лотман в контексте современной западной философии / Р. А. Зайнетдинова // Дискурс-Пи : Альманах. Вып. 7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://discourse-pt.ur.ru/discours7/zainetdinova.php>
7. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст — семиосфера-история / Ю. М. Лотман. — М., 1996. — 464 с.
8. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семіологию / У. Эко. — М.: ТОО ТК «Петрополис», 1998. — 432 с.
9. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В. А. Туманова / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. — М.: Междунар. отношения, 1999. — 400 с.

